

Tilburg University

De rechtvaardige of gerechte prijs

Cobbenhagen, M.J.H.

Published in:
Maandschrift Economie

Publication date:
1941

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Cobbenhagen, M. J. H. (1941). De rechtvaardige of gerechte prijs. *Maandschrift Economie*, 6(6), 249-258.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

ECONOMIE

Tijdschrift voor Algemeen Economische
Bedrijfs-Economische en Sociale Vraagstukken

Zesde Jaargang Aflevering 6 Maart 1941

De rechtvaardige of gerechte prijs

door

Prof. Dr. M. J. H. COBBENHAGEN

Het instrumentele karakter van de prijs of van het totaal van alle onderling samenhangende en elkaar bepalende prijzen, het prijzenstelsel, was het onderwerp ener vorige beschouwing¹⁾. De economische functie van het prijzenstelsel werd daar, naar dynamisch en statisch aspect, omschreven als het verwekken, aanwijzen en in stand houden van de economische mogelijkheden. In de veronderstelling van de algehele vrijheid van en bereidheid tot economisch handelen en de nodige deskundigheid der economische leiders, om al de mogelijkheden, die in een prijzenstelsel opgesloten liggen, te zien en eventueel te verwerkelijken, is er de op reële basis berustende gelegenheid, om een keuze te doen uit die in een prijzenstelsel gelegen economische mogelijkheden. Behalve door de economische norm van een zo groot mogelijke economische welvaart wordt deze keuze tevens bepaald door hogere morele en culturele normen. De bewuste erkenning van het leidend en verplichtend karakter dezer laatste normen brengt mee, dat de vrijheid van het economisch handelen wordt beperkt. Aangezien het prijzenstelsel, dat de economische mogelijkheden van een volkshuishouding weergeeft, een maatschappelijk karakter heeft en tot de bereiking van een maatschappelijk doel wordt gebruikt, is het de maatschappelijke overheid, die in gehoorzaamheid aan natuurwet en goddelijke wetten de leidende normen opstelt. Het is de taak van de overheid ervoor te waken en positief te bevorderen, dat de verwerkelijking der in een prijzenstelsel gelegen economische mogelijk-

¹⁾ Economie, zesde jg., afl. 4 (Januari 1941) bl. 149—157.

heden geschiedt overeenkomstig de eisen van het algemeen welzijn, d.i. dat de verwerkelijking geschiedt binnen voorwaarden, die aan de sociale rechtvaardigheid en sociale liefde beantwoorden en dat de maatschappelijke gevolgen der verwerkelijking met diezelfde normen van sociale rechtvaardigheid en sociale liefde in overeenstemming zijn. Daar hier naar mijn opvatting het wezenlijke kenmerk ligt van de rechtvaardige of gerechte prijs, is het gewenst de hier gegeven formulering nog nader te ontleden.

Waar de aandacht het eerst moet worden op gericht, is, dat de prijs een *maatschappelijk* verschijnsel is. Het is onmiddellijk duidelijk, dat de prijs een economische waardebe-paling is. Doch niet elke economische waardebe-paling is reeds een prijs. Wanneer men onder economisch verstaat een afwe-ging van offers en opbrengst, dan treden ook economische waardebe-palingen op binnen de enkelvoudige huishouding, welke waardebe-palingen dan echter uitsluitend begrond zijn op overwegingen van economische aard, die binnen deze huis-houding gelden, terwijl de consequenties van deze waarde-be-palingen eveneens tot deze huishouding beperkt blijven. Men spreekt dan ook van individuele, subjectieve economische waarden. Ook wanneer twee geïsoleerde huishoudingen toe-vallig tot een ruil geraken — b.v. A ziet bij B een of ander gebruiksvoorwerp, dat hij graag zou hebben en vraagt nu aan B, of hij dit niet zou willen ruilen tegen een ander ge-bruiksvoorwerp, dat in de huishouding van A aanwezig is —, dan is de onderlinge verhouding, waarin deze ruil plaats heeft, of eventueel de geldsom, waarin deze ruilverhou-ding wordt uitgedrukt, nog geen prijs. Want de ruil, die hier verondersteld wordt, is uitsluitend gebaseerd op indivi-duele, alleen aan de eigen huishouding ontleende overwegin-gen en heeft voor andere huishoudingen geen enkele conse-quentie. De prijs is er, wanneer de economische waardeoor-delen, die in de prijs tot uitdrukking komen, een maatschap-pelijke oorsprong hebben, beïnvloed zijn door de economische verhoudingen van het totaal der huishoudingen, die in onder-linge afhankelijkheid en aanvulling van elkaar de maatschap-pij onder economisch opzicht uitmaken, en ten slotte wanneer die economische waardeoordelen maatschappelijke consequen-ties hebben, dus maatschappelijke gelding hebben. Juist om die maatschappelijke betekenis hebben de prijs en het prijsver-

loop de algemene belangstelling; daarin ligt tevens de grond, waarom de overheid zich met de prijs bemoeit.

Uit het maatschappelijk karakter van de prijs volgt ook, dat een prijs nooit afzonderlijk zijn economische functie vervult, doch steeds in samenhang met andere prijzen, dus in een prijzenstelsel. Alleen alle prijzen te zamen en in onderling verband gebracht, kunnen de economische mogelijkheden der maatschappij weergeven.

Wanneer nu de prijs een economische categorie van maatschappelijke aard is, hoe kan dan de qualificatie: rechtvaardig of gerecht, op de prijs worden toegepast? Voor zover het geheel van samenhangende prijzen enkel de uitdrukking is van economische mogelijkheden, komt het voor een zedelijke qualificatie niet in aanmerking. Heeft een dergelijke qualificatie zin, dan moet ze betrekking hebben op het ontstaan van de prijzen of op de doelstellingen, die met behulp van het prijzenstelsel verwerkelijkt worden. Onware voorspiegelingen, bedriegelijke misleiding, misbruik van de positie van een der partijen en dergelijke handelwijzen komen in strijd met de rechtvaardigheid en met de liefde, waaraan alle menselijke handelingen moeten beantwoorden: de op die wijze tot stand gekomen prijzen kunnen als ongerecht bestempeld worden, omdat ze op een met de zedelijkheid in strijd zijnde wijze zijn tot stand gekomen. Maar met een dergelijke uitspraak is het probleem van de rechtvaardige prijs allerm minst opgelost. Immers, wegens het maatschappelijke karakter, dat de prijs heeft, kan men nog niet zeggen, dat een prijs, die op zedelijk geoorloofde wijze tot stand gekomen is, altijd een gerechte prijs is. Want daarvoor is meer nodig, dan dat hij op een zedelijk geoorloofde wijze is tot stand gekomen. Het instrumentele en maatschappelijke karakter van de prijs brengt mee, dat de objectieve gerechtigheid van de prijs afgeleid moet worden uit de objectief zedelijke qualiteiten van het maatschappelijke welzijn, dat onder de vigueur van een prijzenstelsel kan worden verwerkelijkt. Om het verschil tussen de tengevolge van zijn *wording* gerechte of ongerechte prijs en de tengevolge van zijn *maatschappelijke werking* gerechte of ongerechte prijs duidelijk te zien, zou men zich kunnen indenken, dat een met wederzijdse, maar elkaar contrarierende bedriegerijen van partijen, die in dat opzicht aan elkaar gewaagd zijn, tot stand gekomen prijs toch tot een

werking kan leiden, die objectief en in maatschappelijk opzicht gerecht is. Ik behoef wel niet te zeggen, dat een dergelijke prijsvorming, waarbij partijen zich aan onrecht en liefdeloosheid schuldig maken, een zeer ongeoorloofde is; dat ze echter in de werkelijkheid niet zou voorkomen, durf ik niet te beweren. Men kan het nog anders uitdrukken in geijkte termen: wordt bij de tot stand koming van de prijs de individuele strikte ruilrechtvaardigheid nageleefd, dan is toch nog niet steeds voldaan aan de eisen der sociale rechtvaardigheid. Aan deze niet juiste gelijkstelling van wat overeenkomstig de strikte ruilrechtvaardigheid is met wat overeenkomstig de sociale rechtvaardigheid (en sociale liefde) is, maken degenen zich schuldig, die het aequivalentiebeginsel, d.i. de proportionele gelijkheid van prestatie en tegenprestatie, tot de enige en de voldoende gerechtigheidsnorm in het maatschappelijk verkeer willen verheffen.

Terecht kan men nu opwerpen, dat het toch een onmogelijke eis is, om van de ruilende individuen, uit wier transacties in de ruilverkeermaatschappij de prijs tot stand komt, te verlangen, dat zij behalve met de strikte ruilrechtvaardigheid ook nog rekening houden met de sociale rechtvaardigheid, wier object is de verzorging van het algemeen welzijn, dat deze individuen toch onmogelijk kunnen kennen. Wie niet gelooft in de economische en ethische harmonieleer, dat uit de nastreving der individuele belangen van zelf het algemeen belang resulteert, staat dan ook voor twee belangwekkende vragen en wel: hoe moet in de leer van de gerechte prijs de verhouding tussen de strikte ruilrechtvaardigheid en de sociale rechtvaardigheid worden gezien? en: hoe moet gezorgd worden, dat aan de eisen der sociale rechtvaardigheid in de vorming en in de werking van de prijzen wordt voldaan?

De eerste vraag is door von Nell-Breuning in deze zin beantwoord, dat de ruilrechtvaardigheid niet tot taak heeft te zorgen, dat er rechtvaardige prijzen bestaan of tot stand komen, maar dat de rechtvaardige prijzen, die krachtens de sociale rechtvaardigheid bestaan, in de afzonderlijke ruilcontracten worden in acht genomen. Letterlijk zegt deze schrijver: „Die iustitia commutativa — obwohl sie formell der Individualethik angehört — erscheint, was ihr Materialobjekt, die Tauschwerte angeht, sozial bedingt. Bezogen auf eine originäre Preisbildung könnte man spitz so sagen: die iusti-

tia commutativa verlangt nicht, dasz gerechte Preise seien, sondern dasz die gerechten Preise innegehalten werden. Zuerst müssen überhaupt einmal gerechte Preise da sein; dann erst ist für die Betätigung der iustitia commutativa das Feld eröffnet" ¹⁾). In een voetnoot verduidelijkt hij dit nog nader met de woorden: „Die Einspielung der Preise, sei es durch allgemeine Schätzung im Verkehr, sei es durch öffentliche Festsetzung von Amts wegen, geht dem Tätigwerden der iustitia commutativa voraus und bietet dieser erst das Objekt, an dem sie sich übt. Die iustitia commutativa hat sich nach diesen Preisen zu richten, d.h. ihre Innehaltung zu überwachen" ²⁾).

Wat de tweede vraag betreft, werd in het bovenstaande reeds gezegd, dat de maatschappelijke overheid de zorg heeft voor het algemeen welzijn en in gehoorzaamheid aan de ook voor haar beleid geldende beginselen en wetten de leidende normen opstelt, volgens welke het algemeen belang zal worden nagestreefd. Tot deze taak behoort ook de zorg voor een stelsel van prijzen, dat in wording en in werking aan de sociale rechtvaardigheid beantwoordt.

De hier bedoelde maatschappelijke overheid is niet uitsluitend de staatsoverheid. Men bedenke, dat een algemeen, maatschappelijk doel samengesteld is en dus bestaat uit een aantal afzonderlijke doeleinden, die horizontaal en verticaal geordend een harmonisch geheel of een synthese vormen. De zorg voor de afzonderlijke doeleinden en voor de middelen voor de verwerkelijking van deze, waartoe ook de prijzen gerekend moeten worden, kunnen en behoren volgens het subsidiariteitsbeginsel zoveel mogelijk te worden overgelaten aan de daarvoor geschikte maatschappelijke organen met publiekrechtelijke bevoegdheid, bijvoorbeeld aan de leiding van de verschillende corporaties. Daar het tot stand brengen van de synthese dier afzonderlijke doeleinden, als zijnde het algemeen belang, de specifieke taak der hoogste overheid en dus van de staatsoverheid is, heeft deze de opperste contrôle en leiding, ook over de prijzen. Daardoor ontstaat dan een prijzensysteem,

¹⁾ Oswald von Nell-Breuning: Grundzüge der Börsenmoral. Freiburg 1928, bl. 41. Verwezen kan ook worden naar Weber-Tischleder: Wirtschaftsethik. Essen 1931, bl. 390.

²⁾ O. von Nell-Breuning als voren, bl. 42.

dat aan de eisen der sociale rechtvaardigheid voldoet. Welke die eisen in concreto zijn, hangt van bijzondere omstandigheden af, die juist omdat ze bijzonder zijn, niet in één algemene formulering kunnen worden omvat. Elke tijd heeft zijn eigen noden en zijn eigen mogelijkheden, zijn eigen disharmonieën en zijn eigen concrete idealen; elke tijd heeft zijn eigen concreet welvaartsdoel. Daarom moet ook elke ordening — want daarom gaat het ten slotte — eigentijds worden gezien en ontworpen. In een geheel, als het maatschappelijk leven te zien geeft, dat uit verschillende min of meer zelfstandig en naar eigen levenswetten groeiende delen bestaat, zal de groei wel steeds met onevenwichtigheid gepaard gaan. Nu eens zal de onevenwichtigheid zich openbaren bij de productie, dan weer bij de behoeften of in de inkomensverdeling of in de verdeling der werkgelegenheid en zo meer. In concreto zal de leiding, die de synthese, de evenwichtigheid of de harmonie wil bevorderen, nu weer dit, dan weer dat als haar concreet welvaartsdoel moeten beschouwen en daarop haar leiding moeten richten. Een concretisering ook van de theorie acht ik van groot belang: een doelmatigheidsbeschouwing moet zo concreet mogelijk zijn en daarom zal de theorie in deze doelmatigheidsbeschouwing van zo concreet mogelijke doelstellingen, van de concrete, eigentijdse noden en concrete, eigentijdse mogelijkheden moeten uitgaan. Maar de algemene theoretische beschouwing ligt aan de meer bijzondere doelmatigheidsbeschouwing ten grondslag en tot die eerste bepalen we ons hier.

Een algemene omschrijving van een naar zijn werking — want hierin wordt immers het wezenlijke gezien — sociaal rechtvaardig prijzensysteem geeft de reeds meer geciteerde von Nell-Breuning aldus: „Ein Preissystem (die Gesamtheit der Preisrelationen in einer Verkehrswirtschaft) ist gerecht, wenn unter seiner Herrschaft der Sachgüterumlauf und Dienstleistungsaustausch richtig geleistet wird, d.h. Verbrauch, Erzeugung, Einkommensbildung in geordneten Bahnen, das ist so verlaufen, dass tatsächlich der Kulturfunktion der Unterhaltsfürsorge für die Gesamtheit des Wirtschaftsvolkes gedient wird.”¹⁾ In het licht van het voorafgaande zal het duidelijk zijn, dat de gerechtigheid van het prijzensy-

¹⁾ O. von Nell-Breuning als boven, bl. 43.

steem, dus van het totaal der prijzen, primair is. Immers alleen het samenhangende geheel van de prijzen kan de weergave zijn der economische mogelijkheden, die voor verwerkelijking overeenkomstig de sociale rechtvaardigheid in aanmerking komen. In zijn afzonderlijkheid bezien, kan dat de afzonderlijke prijs immers niet. Wanneer is dan een afzonderlijke prijs sociaal rechtvaardig? Laten we von Nell-Breuning weer het antwoord geven: „Ein einzelner Preis (eine einzelne Preisrelation) ist gerecht, wenn er (sie) störungsfrei in das bestehende Preissystem sich einfügt”¹⁾.

Hoe vervult nu de maatschappelijke overheid de haar hier toegewezen taak? Met het zeer simplistische antwoord, dat de overheid de prijzen vaststelt, is nog weinig of niets gezegd. Want prijzen, die inderdaad economische mogelijkheden representeren, kunnen zo maar niet willekeurig worden vastgesteld. In vroegere artikelen in dit tijdschrift is herhaaldelijk opgemerkt, dat de overheid bij haar prijspolitiek een houvast moet hebben aan in het ruilverkeer gevormde prijzen. En daaruit werd de conclusie getrokken, dat er voldoende vrijheid ook in een geleid economisch systeem moet blijven bestaan, om betrouwbare, reële prijzen te kunnen laten vormen: de juiste verbinding van gebondenheid en vrijheid is dan ook het probleem van een geordend economisch systeem.

De beste wijze om dit probleem op het gebied van de prijzen op te lossen, lijkt mij nu, dat de overheid een kader schept, dat in overeenstemming is met de eisen der sociale rechtvaardigheid, binnen hetwelk de prijzen zich vormen in de maatschappelijke ruil. Daardoor zullen de prijzen een sociaal rechtvaardig karakter verkrijgen. Wellicht is het mogelijk de invloed van het maatschappelijk kader op de zich binnen dat kader voltrekkende handelingen op de volgende wijze te verduidelijken. Er zijn kaders b.v. kisten, dozen, kratten, die het geëncadreerde of het verpakte niet wijzigen, op de vorm en de aard van het verpakte geen invloed uitoefenen. Maar er zijn ook (stoffelijke) kaders, die op het geëncadreerde wel invloed uitoefenen. Het is niet onverschillig, welke lijst om een schilderij zit, noch minder in welke omgeving of onder welke belichting het schilderij wordt opgehangen. De levende kaders ten slotte, de huiselijke en maatschappelijke omgeving,

¹⁾ O. von Nell-Breuning als boven, bl. 43.

de volksaard, de historische en traditionele opvattingen en waarden hebben een wezenlijke invloed op de menselijke handelingen, die binnen een dergelijk kader geschieden.

Wanneer dan ook de middeleeuwse schrijvers de rechtvaardigheid van de prijs omschrijven door de gelijkheid van prestatie en tegenprestatie, dan moet men dit niet verstaan alsof bij hen de individuele ruilrechtvaardigheid de volledige grondslag was van de rechtvaardige prijs. Want de ruilcontracten voltrokken zich in en werden beheerst door een bepaald maatschappelijk kader, dat uit gildebepalingen, voorschriften der stedelijke overheid en door traditie en levensbeschouwing bepaalde opvattingen was samengesteld. Dat kader was er op ingesteld, om uit de individuele overeenkomsten een resultaat te doen voortkomen, dat met de sociale rechtvaardigheid zou overeenstemmen, immers een inkomensverdeling naar staat en stand. Alleen binnen een min of meer gesloten en door uniforme culturele opvattingen beheerst maatschappelijk kader is het mogelijk een algemeen aanvaarde inhoud te geven aan het begrip: inkomen naar staat en stand. Zowel het „objectieve” element der prijsbepaling bij de scholastieke schrijvers, nl. *labores et expensae*, als ook het „subjectieve” element van de behoeften, *indigentia humana*, waren door het maatschappelijk kader bepaald. Want zowel wat aan de arbeid als vergoeding toekwam, als wat overeenkomstig de behoeften werd geacht, werd afgemeten aan het maatschappelijk bepaalde begrip van staat en stand. Hoe sterker en geslotener een dergelijk gemeenschapskader is, hoe meer de binnen dat kader optredende verschijnselen en gestelde handelingen de stempel van dit kader zullen dragen. Hoe meer dit kader uiteenvalt door de verschillende oorzaken, die de middeleeuwse structuur der samenleving op religieus, cultureel, sociaal en economisch gebied aantasten en ten slotte grondig wijzigen, hoe meer de prijs de opzettelijke normering naar sociale rechtvaardigheid verliest. In dat opzicht is dan ook van veelzeggende betekenis hetgeen Kraus¹⁾ opmerkt op gezag van Inama-Sternegg, dat, hoewel de hoge middeleeuwen ook rechtstreeks prijsvaststellingen van overheidswege kenden, deze toch sinds de 14e eeuw in sterke mate zijn toegenomen.

¹⁾ J. B. Kraus: *Scholastik, Puritanismus und Kapitalismus*. München und Leipzig 1930, bl. 56.

Verslapping van het gemeenschapskader dwingt de overheid tot steeds sterker ingrijpen tegen het opdringende kapitalistische stelsel. Wanneer — om op weer andere wijze de betekenis van het maatschappelijk kader te illustreren — Albertus Magnus de rechtvaardige prijs omschrijft als: „quod secundum aestimationem fori illius temporis potest valere res vendita”¹⁾, dan mag daaruit niet geconcludeerd worden, dat het „forum”, de markt in abstracto tot de norm voor de rechtvaardige prijs wordt verheven, doch de markt binnen het bepaalde, aan de eisen der sociale rechtvaardigheid beantwoordende kader. De „communis aestimatio”, die op de markt tot uiting komt in een dergelijk kader, is inderdaad een door een werkelijke levende gemeenschap wezenlijk beïnvloede schatting. Wanneer dan ook in de latere eeuwen — en met name in de 19e eeuw — door het steeds sterker worden der ontbindende oorzaken zowel in het bewustzijn als in de werkelijkheid de realiteit der gemeenschap zo goed als geheel verloren gaat, verliest het economisch handelen, verliest de markt het maatschappelijke kader, dat de middeleeuwse schrijvers voor de geest moet hebben gestaan. De markt in een maatschappij, die de geslotenheid van een gemeenschap mist, kan wel in het loven en bieden der marktpartijen een massaal oordeel doen ontstaan, de marktprijs, welke echter geen waarborg bieden kan voor zijn sociale gerechtigheid. En dat niet, omdat het op een dergelijke markt, waar ieder geacht wordt zijn eigen belang na te streven, onbehoorlijk zou toe gaan. De waarborg voor sociale gerechtigheid geeft de marktprijs der individualistische maatschappij ook niet wanneer de „viri probi”, die de moralisten van die tijd zich als de rechtvaardige-prijs-vormers dachten, zouden optreden. Want ook dezen missen individueel de kijk op het algemeen belang, hetgeen immers dan alleen een concrete vorm aanneemt en in de strevingen meetelt, wanneer de maatschappelijke overheid binnen een aan de sociale rechtvaardigheid beantwoordend kader de afzonderlijke strevingen leiding en richting geeft. De klassieke economen van het einde der 18e en het begin der 19e eeuw hebben met hun onderscheid tussen de natuurlijke prijs als de norm en de marktprijs als het feitelijke nog enig begrip van rechtvaardige prijs uit het

¹⁾ J. B. Kraus: als boven, bl. 52.

verleden behouden, een begrip, dat tegen het einde van de 19e eeuw in de prijsleer der Oostenrijkse School geheel verloren is; de uit de individuele waardeoordelen ontstane marktprijs geldt dan als feit en regulator tevens.

Uit het voorgaande is reeds gebleken, dat het kader, dat gewenst wordt, om de afzonderlijke ruilhandelingen in overeenstemming te doen zijn met de sociale rechtvaardigheid, niet alleen maar uit overheidsbepalingen kan bestaan. Wat nodig is, is de bereidwilligheid van de leden der gemeenschap, om het door de overheidsleiding aangegeven algemeen belang bij alle particuliere strevingen voor ogen te houden; daarin bestaat immers de beleving van de deugd der sociale rechtvaardigheid. En daarvoor is weer noodzakelijk, dat de echte gemeenschap in de werkelijkheid weer wordt hervonden of althans zo dicht mogelijk wordt benaderd. Het is dan ook geen toeval, dat het begrip: rechtvaardige prijs, juist in een tijd, dat de gemeenschapsgedachte in sterke opleving is, hernieuwde belangstelling ondervindt. De meer concrete voorstelling, die men zich in de huidige tijd maakt van de rechtvaardige prijs, hoop ik aan de hand van enige recente literatuur in een volgend artikel te behandelen. Daaruit zal vermoedelijk nog duidelijker blijken, dat de sociaal rechtvaardige prijs alleen kan bestaan en werkingen, die met de sociale rechtvaardigheid in overeenstemming zijn, alleen kan te voorschijn roepen, wanneer het daarvoor noodzakelijke kader aanwezig is, m.a.w. in een bewust geordende maatschappij. Op dat punt is er zeker overeenstemming tussen „justum pretium” der middeleeuwen en de gerechte prijs in de huidige tijd. Of die overeenstemming nog verder gaat, moge uit het volgende artikel blijken.